

17.3.2012

Vážení a milí,

dovoluji si zaslat několik úvah k našemu semináři 20.3. k dalšímu vývoji naší katedry a celého institutu. Rád bych na úvod předeslal jedno své zásadní přesvědčení. Již se totiž daly slyšet hlasy, že současná situace je záležitostí pouze NRS a že se ostatních kateder netýká. Chtěl bych jen připomenout, že nespokojenost s námi samými byla podprahově přítomna celému našemu jednání v Peci loňského roku. Skutečnost, že rozpor mezi pocíťovanou potřebou změn na jedné straně a neschopností je realizovat na straně druhé, přerostl na naší katedře v otevřenou diskuzi, je pouze shoda okolností. I z toho, co uvedu na následujících řádcích vyplývá, že problémy, s kterými se potýkáme, jsou nejen problémy katedry NRS. I řešení těchto problémů, která mě zatím napadají jen v hrubých obrysech a která musí být tudíž předmětem další diskuze, mají především smysl jen tehdy, jestliže budou realizována v rámci celého IMS.

1) Především bych varoval před dalekosáhlým teoretizováním. Za téměř dvacet let existence IMS se konalo již několik koncepčních debat. Nebyly nezajímavé, naopak byly v řadě ohledů poučné, ale jejich praktický přínos byl omezený. Za neproduktivní bych proto považoval návrhy, abychom si vše nejdříve teoreticky vyjasnili a teprve poté přikročili k praktickým krokům. Myslím, že by oba procesy měly probíhat paralelně a v těsné interakci. Jak naznačují texty, které rozeslal P. Šafařík (přiznám se bez mučení, že jsem některé jen přelétl), je paleta pojetí teritoriálních či areálních studií velmi široká a závisí takovém komplexu okolností, že lze již nyní s klidem říci: univerzální recept neexistuje. Jde tedy o to, v této paletě najít prostor, o kterém především my sami budeme přesvědčeni, že je ten správný, a pojetí, které nás dovede k produktivním a inovativním badatelským výsledkům a v kontextu vývoje české vědy a vysokého školství tím i k materiálně solidně zabezpečené existenci. Věřím, že jsme jako tým dostatečně kompetentní na to, abychom své budoucí pojetí našeho oboru dokázali přesvědčivě prezentovat a případně i obhájit i na mezinárodním fóru.

2) Naše snahy o přeměnu IMS (nechci říkat "reforma", neboť je to pojem poněkud zprofanovaný) zcela logicky musí zasáhnout dvě základní oblasti naší činnosti, vědu i výuku. Spor může nastat o otázku pořadí těchto kroků. Existuje odůvodněná obava, že "vrhnout se" na obojí naráz je rizikové. V zásadě ji sdílím, i když jsem si vědom, že oba kroky musí následovat bezprostředně po sobě a být navzájem provázané. Navrhoval bych ale přece jen začít vědeckou činností, tj. vymezením badatelského profilu institutu i vytvořením organizace vědecké práce, která umožní flexibilní výstavbu badatelských týmů napříč stávajícími katedrami.

3) Shora uvedený cíl podle mého názoru vyžaduje jakýsi audit badatelského potenciálu ústavu. Je to dáno tím, že "reformu" nelze provádět od "zeleného stolu", všechny úvahy ohledně vědy i výuky musí vycházet z rozsahu a struktury lidského potenciálu, kterým ústav

momentálně disponuje. Zmíněný audit by měl nejen zmapovat, co pracovníci ústavu dosud dělali nebo dělají (to není na základě publikační činnosti žádný problém), ale zejména zjistit (řekněme cestou malé ankety a případně doplňujících rozhovorů), co chtějí v nejbližším časovém horizontu dělat, zda a jaké plánují projekty apod. Jen pro zajímavost: jsem na tomto institutu sedmnáct let a nikdy se mě na něco takového nikdo nezeptal. Druhým krokem by bylo pokusit se tyto individuální představy přetavit do několika profilujících společných projektů. Audit kromě toho ukáže, kde z hlediska dosažení základních badatelských cílů existují nějaké "mezery" a umožnil v delším časovém předstihu uvažovat, kým případně tyto mezery zaplnit. Jeho výsledky by mohly poskytnout jasné signály pro nastavení odpovídajících tématických akcentů v postgraduálním, ale i pregraduálním (zejména magisterském) studiu a obecně ve výběrových řízeních na volná místa.

V této souvislosti bych ale varoval před pokusy formovat tým pracovníků institutu do jediného kadlubu daného institucionálními badatelskými záměry a badatelským profilem. Svoboda bádání musí zůstat zachována, mj. i z toho důvodu, že jako instituce nejsme schopni dostatečně rychle reagovat na vlastní dynamiku vývoje našich vědeckých disciplín - zde musí být ponechán prostor pro vlastní aktivity jednotlivců, kteří mohou (a měla by to být jejich neformálním úkolem) tyto impulsy zprostředkovávat dovnitř ústavu. Jinými slovy pěstování individuálních aktivit s nesporným vědeckým přínosem (které tudíž ústav zpravidla může vykázat) by mělo zůstat volné. To pochopitelně nevylučuje možnost jednání o případném posunu badatelského profilu jednotlivých pracovníků. Na takový krok by ale měl být dostatek času a hlavně by měl být spojen s určitým příslibem dlouhodobějšího využití takového reorientace ve vědecké a pedagogické činnosti IMS.

4) Provedení shora zmíněného auditu by mělo vést k vytvoření alespoň rámcové představy personální politiky pro příští léta, v níž by figurovala nikoliv různá konkrétní jména, ale kde by byla alespoň aproximativně pojmenovaná představa o vědeckých (a ovšem i pedagogických) potřebách institutu při obsazování uvolněných míst. Tento jakýsi plán je nutný i z jednoho aktuálního důvodu: přibližně třináct kmenových zaměstnanců IMS (ne všichni mají, pokud vím, celé úvazky, ale to teď není podstatné) je narozena v roce 1960 a dříve. Institut tedy čeká v příštích nejdéle patnácti letech svého druhu generační obměna, která bude o to závažnější, že za touto generací dnešních padesátníků zeje věková mezera, takže personální struktura IMS bude poté na nějaký čas svým způsobem zakonzervována. Odchodu této silné skupiny bude tedy možné a snad nezbytné využít k restrukturalizaci badatelského (a pochopitelně i pedagogického) potenciálu IMS.

S tím souvisí i jedna zcela zásadní otázka: jak má vlastně vypadat budoucí uchazeč o místo na IMS? Z hlediska profesního zaměření je ústav dnes dominován historií, což je dáno specifikem jeho vývoje. Je ale tato struktura produktivní i do budoucna? Interdisciplinární akcenty, na nichž se zřejmě většinou shodneme (i když zatím zcela zjevně na jejich konkrétní struktuře), hovoří spíše proti, i když ne zcela jednoznačně. Byl by tedy třeba ideálním uchazečem historik s trvalou badatelskou orientací na oblasti života společnosti, jejichž výzkum je předmětem dalších sociálních věd, nebo příslušný specialista (sociolog, politolog, ekonom) se sklonem k historickému přístupu a metodě? Hodně v této souvislosti napoví (a vlastně musí napovědět) budoucí badatelský profil ústavu i jeho výukové programy - odtud by měly vyjít silné impulsy zejména pro oba naše doktorské studijní programy

5) Jedním z nezbytných kroků je reorganizace struktury kateder na IMS tak, aby lépe odpovídala předpokládaným potřebám vědecké i pedagogické činnosti. Tato část balíku budoucích nutných změn se rozpadá do dvou základních otázek: jaké mají být budoucí úkoly a funkce kateder a na jakém principu mají být katedry budovány.

Chceme-li si vyjasnit první jmenovaný problém, pak je nutné ozřejmit několik premis, se kterými je do budoucnosti zřejmě nutno počítat.

- Za prvé je otázkou, zda lze institut naší velikosti efektivně řídit bez organizačního mezičlánku.
- Za druhé lze očekávat, že část práce související s organizací vědecké činnosti přejde na projektové týmy, zejména tam, kdy se bude jednat o projekty jdoucí napříč katedrami, a dále tam, kde půjde o dlouhodobé projekty, čímž je míněn horizont minimálně tří a více.
- Za třetí je možné předpokládat, že se zavedením společné magisterské akreditace, byť s teritoriálními specializacemi, se postavení kateder ve výuce v magisterském cyklu do značné míry přiblíží jejich současnému postavení v bakalářském cyklu.

I s ohledem na tyto premisy, které ve svém celku naznačují spíše oslabení kateder, má jejich zachování očividně smysl, a sice s následujícími rámcovými úkoly

- garantování určité koncepce a kontinuity výzkumu daného regionu,
- garantování úrovně a rozsahu teritoriálních akcentů výuky, a to jak v bakalářském, tak především v magisterském cyklu, kde by katedry fakticky garantovaly specializační část studijního programu; sem patří i garantování případných bilaterálních programů (v současnosti např. česko-německých studií)
- převzetí té části organizační činnosti v rámci institutu tam, kterou z různých důvodů (kapacitních apod.) nemohou dostatečně efektivně vykonávat členové vedení, zejména případní tajemníci pro jednotlivé oblasti činnosti (např. dnešní tajemník pro vědu) nebo garanti studijních programů.

Změny organizační struktury institutu by měly vést k dosažení vyváženější struktury institutu a jejími většímu souladu s očekávanými badatelskými a pedagogickými úkoly. Tento problém byl pojmenován již několikrát: vedle katedry NRS, která obhospodařuje malý a dnes v podstatě bezvýznamný region, zde máme "superkatedru" v podobě RVES, která se věnuje zhruba čtvrtině světa. Jako poměrně logickým se jeví přerozdělení cestou delimitace mezi oběma katedrami. Nová katedra středoevropských studií (konkrétní název je věcí dalšího rozmyslu) by vedle německy mluvících zemí zahrnula především středovýchodní Evropu včetně Pobaltí, dnešní RVES by se omezila na postsovětský prostor, zřejmě s perspektivou rozšíření na prostor Dálného východu.

I v tomto případě bych varoval před zabřednutím do diskuzí o pojmu střední Evropy, rozvazování gordických uzlů by nemělo být podstatnou náplní naší práce. Střední Evropu bych chápal v dnes nejběžnějším geografickém pojetí. V historické dimenzi je to oblast, jejíž státy ve 20. století prošly dvojím procesem systémové transformace k autoritativním režimům pravého či levého typu a poté k demokracii a dnes jsou členy EU. Jistě, jsou zde překryvy: např. historickou dimenzi evropské integrace nelze zkoumat bez "staré" Spolkové republiky, která by se tak v tomto kontextu řadila spíše k západoevropským studiím. Domnívám se však, že to je otázka, která by měla řešena ad hoc v souvislosti s konkrétními projekty či se zařazením konkrétních pracovníků. Definice zkoumaného prostoru vycházející z historického

faktu dvou transformací by perspektivně umožnila v nějakém rozsahu zahrnout i oblast historického Balkánu. Na systematický výzkum sice dnes nemáme příslušné kapacity, ale že je to oblast, která se nachází v gravitační oblasti badatelského i pedagogického zájmu IMS, je nesporné.

Určitou asymetrií je úzké navázání evropských (integračních) studií na západoevropská studia, ačkoliv, pokud vím, významná část vědecké produkce pracovníků tohoto oboru se týká i střední Evropy, resp. Česka samotného. Asi se rychle shodneme na tom, že zatímco příslušná magisterská specializace je zjevně nezbytná (EU jako svébytnou nadstátní struktury, její zahraniční politiku, postavení ve světě apod. lze jen omezeně sledovat z perspektivy jednotlivých evropských teritorií, tvořící EU), je otázka vytvoření případné páté katedry věcí dalšího přemýšlení, osobně k jednoznačnému posouzení této otázky v současnosti nemám dostatek informací.

6) Pokud se týče výuky, jsem zatím schopen formulovat jen některé principy, na němž by naše příští kroky měly brát ohled:

- Předně naší skutečně bolavou patou je magisterské studium, sledováno těsně studiem doktorským. Diskuze o proměně obou bude o to těžší, že není vyloučeno, že v rámci vysokoškolské reformy bude uskutečněna idea výzkumných univerzit. Nevíme ovšem (tedy alespoň já osobně), jaké konkrétní důsledky pro výuku a její organizaci tato změna bude mít. Jsou ovšem problémy, o nichž můžeme uvažovat bez ohledu na budoucnost vysokoškolské reformy.

- Zásahy do studijních programů by měly vycházet z nějaké primární shody o profilu našich absolventů. Výhodou oproti minulým letům je, že se můžeme opřít o znalost profesních kariér stále většího okruhu našich absolventů, a to v delších časovém horizont, nikoliv jen bezprostředně po promoci; k řadě z nich máme nyní i docela solidní kontakty. Sběr příslušných dat je ovšem jednou, dokonce tou spíše jednodušší věcí. Jiná věc je tato data správně vyhodnotit, v čemž bychom si měli nechat poradit od profesionálů. A ještě těžší je tyto poznatky poté operacionalizovat v podobě modernizace studijních programů, což zahrnuje proměny jak jejich struktury, tak i náplně výuky.

- Naším studentům sdělujeme neuvěřitelnou a podle mě zbytečnou sumu faktografických informací. Jednáme tak, jako bychom byli přesvědčeni, že čím více naši absolventi budou vědět, tím lépe jsou připraveni pro pracovní kariéru. Výuka znalostí zřetelně převažuje nad výukou dovedností, což je problematické již z toho důvodu, že naši absolventi nalézají uplatnění v natolik heterogenních zaměstnáních a pozicích, že vymezení potřebné sumy znalostí je prakticky nemožné. Vzhledem ke zjevně vysoké kvótě úspěšnosti našich absolventů na pracovním trhu se dá říci, že jim zřejmě předáváme i dostatek dovedností, které jim umožňují obstát v konkurenčním boji. Otázka zní, jestli se v tomto ohledu přece jen nedá něco zlepšit, jak ve smyslu ještě kvalitnější přípravy našich absolventů tak i případné úspory našich sil a našeho času, které by mohly být věnovány vědecké práci - zde platí, že případný přechod UK na typ výzkumné univerzity může přinést růst nároků na publikační činnost, a sice ve smyslu nikoliv její kvantity (v tomto ohledu obůstáváta evidentně docela dobře), ale její kvality, tj. jejího domácího a především mezinárodního ohlasu.

- V tomto kontextu se jedná o následující: vyjasnit si rozsah požadovaných dovedností našich studentů a omezit rozsah vyučované faktografie na míru, která je nutná k získání požadovaných dovedností. Problém nevidím ani tak ve vymezení rozsahu potřebných dovedností, ale ve stanovení patřičné palety metod a témat, na nichž lze tyto dovednosti (i s přihlédnutím k naší teritoriální specializaci) naučit. To znamená přestavbu našich studijních programů zcela určitě magisterského, ale do značné míry i bakalářského) primárně podle věcných aspektů. To hovoří jednoznačně pro integraci magisterských programů do jednoho. Není totiž důležité, na jakém konkrétním případě se danou dovednost naučíte (můžete jej pak klidně zapomenout a řadě studentů se to s úspěchem daří). Její aplikace je pak věcí osvěžení si či zvládnutí nové sumy poznatků, což je možné (a v pracovním životě často i jedinou cestou) v individuálním studiu. Kromě jiného tak můžeme dosáhnout snížení počtu hodin kontaktní výuky ve prospěch samostatné práce studentů, ovšem s tím, že vzrostou nároky na důsledné formy kontroly. Souhlasím, to vše zní velmi akademicky. sám mám zatím jen mlhavou představu, ale věřím, že to je jen přechodný stav, který člověk zažívá vždy, když se pouští do nějaké podobné práce.

se srdečným pozdravem

JK